

УДК 82.09 (477) А.Галан

ІННА НАГАСЬВСЬКА,
аспірант
(м. Вінниця)

Образна система збірки «З минулих днів» Анатолія Галана

У статті досліджено образну систему збірки оповідань «З минулих днів» Анатолія Галана, проаналізовано авторську концепцію в художньому змалюванні особистісних взаємин персонажів, становлення і розвиток їхнього внутрішнього світу. Автором статті зроблено спробу дослідити, як через моделювання конкретних художніх образів письменник осмислює проблеми тогочасної дійсності.

Ключові слова: українська еміграційна література, Анатоль Галан, система образів, образи-типи.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Українська література, що розвивалася за межами материкової України, – це своєрідний духовний і культурний феномен ХХ століття, що має свою історію становлення і розвитку, хронологічні межі й авторитети. Одним з таких є Анатоль Галан (справжнє прізвище Калиновський; 1901–1987), прозова спадщина якого різножанрова і багатогранна. Завдяки проекту зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції «Diasporiana» творчість письменника тільки повертається в Україну, тож відсутність митця у свідомості українського читача поступово починаємо долати. Натомість українське літературознавство робить перші спроби осмислити його художній світ.

Метою цієї студії є аналіз образної системи Анатолія Галана, що є унікальним самостійним утворенням, яке відзначається цілісністю, оскільки вибудовувалося автором за загальними універсальними законами; виявити принципи та прийоми типізації образів і характеротворення. Об'єктом дослідження буде мала проза зі збірки «З минулих днів» (1989).

Виклад основного матеріалу. У центрі уваги письменника перебувають адаптаційні процеси в житті українця-емігранта, котрий потрапив у чуже культурне і мовне середовище. Ця проблема тісно взаємопов'язана з іншою, не менш важливою для розуміння системи образів збірки в цілому – впливом на свідомість і життя людини тоталітарної системи, від якої українці змушені тікати за кордон. Відтак через об'єктивну інтерпретацію художньо відтворених реалій

життя, моделювання конкретних образів автор спонукає реципієнта до осмислення проблем тогочасної дійсності. Образи збірки є не лише зображальним засобом для інстинктивно-інтуїтивного переживання буття, вони несуть глибоке смислове наповнення, формують жанрово-стильові парадигми збірки в цілому.

У літературознавстві «за типом співвідношення між чуттєвим образом та його ідеєю образи ділять на автологічні і металогічні» [7, с. 128]. Автологічний образ називають «самозначущим», «самодостатнім», частіше – образом-типом. Різновидом металогічних образів є символ. Очевидно, що домінантою моделювання художньої дійсності у збірці «З минулих днів» А. Галана виступають саме *образи-символи* («Чудесний бандурист», «Доля священика Музалевського», «Таємничий рятівник», «Дід Запорожець») й *образи-типи* («Homo sovieticus», «Скульптор Кость Бульдин», «Феномен»). Різноплановість образів допомогла письменникові змоделювати і настроєву домінанту збірки.

Світу художніх образів А. Галана властиві множинність і єдність, цілісність і системність, детермінованість і зумовленість авторської позиції. Письменник, моделюючи персоніфікований світ, прагне, з одного боку, до укрупнення головних типових образів, а з іншого – до «дроблення», створення низки різновидів другорядних персонажів, аж до найдрібніших, епізодичних. Він вибудовує їхні взаємини так, що персонажі об'єктивно відображають реально існуючу соціально-суспільну ієрархію. Крім того, герої «перетворюються на символи певного світогляду і поведінки, зберігаючи одночасно свою неповторність» [7, с. 170]. Так, образами-типами є кілька героїв оповідання «Homo sovieticus», зокрема інженер Сергій Дарчук, який мріяв стати «винахідником, носився з якимись креслюнками, та зрештою вирішив: в Америці трудно вибитись на справжню величину, адже все тут уже «повідкривали», навіть дрібниці...» [1, с. 17] і його земляк, єврей-емігрант, ліфтер Льова Гордон, якому, незважаючи на жорстокі реалії советського життя, «...так хотілося жити на цій гарній землі» [1, с. 15]. Образом-типом у збірці «З минулих днів» виступає дід Запорожець, герой однойменного оповідання-спогаду: «[...] у вирі війни дід загубив свою стареньку дружину, а, побачивши, як ішли явно військового вигляду хлопці..., балакали між собою нашою мовою, спитав: – Куди це вас Бог несе? – До полону. – Ну, то й я з вами...» [1, с. 66].

Зважаючи на те, що художній образ може бути раціональним або чуттєвим, в особі головного героя Сергія Дарчука з оповідання «Homo sovieticus» автор вдається до тих виражально-зображальних засобів

виразності втілення ідейного задуму, які допомагають відтворити об'єктивну картину становлення українця як вихідця з підсоветської України. А. Галан використовує різні літературні прийоми, що й допомагає вибудувати інформаційну енергетику прозового полотна. Поява Дарчука у ресторації, зустріч з однокласником і хвиля спогадів, що опановує героя, – цікавий художній підхід. Відтак в основу моделювання образу головного героя покладено випадок, який і спричинився до подальшого знайомства з головним персонажем як носієм основної ідеї оповідання.

Автор створює образ Дарчука, використовуючи емоційно-оцінну лексику: *зауважив, згадав, стукнуло в голову* (в значенні «здогадався»), *підсів, запитав, розсміявся, почав пояснювати*. Тому вже на початковому етапі знайомства з представником української еміграції реципієнт відчуває його емоційно-чуттєву активність. Справжня сутність цього образу істотно розкривається у взаємодії з усіма іншими героями оповідання.

Через характери, вчинки, світогляд персонажів оповідання «Номо sovieticus» А. Галан намагається сфокусувати увагу реципієнта на певній типовості в зображенні психологічних портретів героїв оповідань щодо вищезгаданого процесу адаптації у чужомовному середовищі. Зустріч персонажів у ресторані, яка інтерпретована автором як «випадкова», внесла конкретні корективи в розмірене життя головного героя. До цього моменту Дарчук «[...] нічим не переймався..., мріяв стати винахідником (але все тут вже «повідкривали»). [...] політикою не цікавився... [...] об'їздив мало не цілий світ ...» [1, с. 17]. Такі настроєві тенденції можна тлумачити як загрозу емоційно-психологічного пересичення героя, коли все, що найбільше вабило в закордонні і було недосяжною мрією, враз стало неймовірно близьким і знайомим. У якийсь момент головний герой відчуває розчарування, занепадницькі настрої, що могли істотно вплинути на його майбутнє життя, хоча Дарчук постійно «носився з якимись креслюнками», «мріяв стати винахідником».

А. Галан у розкритті образу головного героя виступає тонким психологом; він вдається до протиставлення, що відчутно підсилює емоційно-чуттєву характеристику персонажа. Письменник апелює до його «раціо»: Дарчукові важливо навчитись бути собою, адекватно оцінювати будь-яку ситуацію і невтомно шукати своє місце у житті. Але, на думку прозаїка, герой не може дорости до цього морально і психологічно без взаємодії з оточенням. Для Дарчука випадкова зустріч стає важливим етапом на шляху до самовираження, самозаглиблення, самоідентифікації. Він сам ще до кінця не може собі

цього пояснити чи усвідомити. Перспектива спілкування із земляком Львовою Гордоном спочатку відштовхує, викликає психологічний супротив, та із часом ситуація змінюється, герой долає емоційний бар'єр.

Письменник вдається до сенсорики як домінанти у моделюванні внутрішньо-рушійних особливостей в образі Дарчука, він не оминає нічого, що конкретно впливає на настрої героя. Саме тому спочатку «[...] Сергія спокусив український борщ, якого з часу смерті матері не їв» [1, с. 17]. Льова Гордон виявився вправним шахістом, з ним приємно було зіграти кілька партій. А дружина Гордона Катя навіть береться влаштувати особисте життя Дарчука-самітника: «[...] обов'язково вас оженю, знайду вам дівчину з новоприбулих, не пошкодуєте» [1, с. 16].

Особливу роль у характеротворенні Дарчука відіграють розлогі діалоги, що дає можливість авторові акцентувати увагу на постійній напруженій внутрішній роботі персонажа. Сергій Дарчук уміє не лише «слухати», а й «чути», він не тільки морально підтримує тих, хто близький йому, а й прагне надати конкретну допомогу всім, хто її потребує. Доказом цього є, наприклад, його звернення до капіталіста Ротшильда з метою допомоги Льові Гордону втілити у життя грандіозний задум – побудувати безпечний літак. Автор підкреслює альтруїзм Дарчука в цій справі, зазначаючи, що герой утаємничено від Гордона має зустріч із капіталістом під час власної відпустки.

Крім розлогіх діалогів, автор використовує такий прийом, як потік свідомості, що створює ефект цілісності натури головного персонажа оповідання, дозволяє зрозуміти його внутрішній світ. Наприклад, коли за чийсь таємничим наклепом батька Дарчука звинуватили в тому, що «[...] на протязі німецької окупації служив у поліції...» [1, с. 25], герой одразу ж вдається до рішучих дій. Йому вдалося захистити батька, на боці якого була правда. Однак А. Галан акцентує увагу на внутрішніх роздумах свого героя: «[...] відомості були прислані з підсоветської України, однак, за чийм підшептам? Кому потрібно було з рядового обивателя, пенсіонера зробити прихованого бандита?...» [1, с. 25]. Життєву позицію Дарчука письменник передає також через мовно-стилістичні прийоми, зокрема, постійне використання у тексті твору активної форми дієслів: *згадав, запитав, дзвонив, жив, носився, вирішив, набув* тощо. Це є беззаперечним доказом набутої в еміграції характерної риси вихідця з підсоветської України, для якого планування власного життя видавалось чимось забороненим: «[...] А пляни? Які там пляни в людей, звиклих до покори, до виконання всяких, бодай, дурних розпоряджень влади...» [1, с. 43]. Таким чином, письменник моделює тип «нової людини», наділяючи українця-

емігранта тими рисами характеру, що не культивувалися в тоталітарній советській державі, але які так важливі для життя за кордоном.

З огляду на поведінку, вчинки персонажів у межових ситуаціях, їхнє емоційно-оцінне сприйняття життєвих реалій, адаптаційно-емоційний поріг кожного зумовлює типізацію образів збірки. Письменникові важливо підкреслити, підсилити те типове, що вирізняє українця з-поміж інших емігрантів, тому наділяє свого персонажа неабиякою внутрішньою силою, хоча, на думку літературознавця І. Боднарука, «постаті творів А. Галана – це звичайні сірі громадяни, без претенсій на героїв» [5, с. 36].

Яскравим образом у збірці є дід Запорожець з однойменного оповідання. Це один з тих образів, що істотно вирізняється своєю самобутністю. Тут варто наголосити на націєтворчих началах у композиційній канві оповідання. Якщо герой твору «Запорожець», то він безпомилково сприймається реципієнтом як архетип. Дід Запорожець постає як легенда, образ з народних дум. Доказом цього є, по-перше, детальна портретна характеристика персонажа, коли «[...] було дивно бачити серед безвусої спільноти табору полонених справжнього українського діда з сивою чуприною, з пронизливими очима...» [1, с. 66]. По-друге, автор відводить героєві роль розповідача: « [...] У вечірній час, біля діда збирався гурт юнаків, і старий розповідав про своє життя...» [1, с. 66].

Автор протиставляє дві категорії героїв: «безвусу спільноту табору полонених» і «справжнього українського діда». Письменник є переконливим щодо надання головному персонажу особливого статусу: дід Запорожець є важливою ланкою, по-перше, у взаємозв'язку поколінь, по-друге, у взаємозв'язку з Батьківщиною. Тож образ мудрого діда – уособлення нерозривних зав'язків людини з батьківською землею і родом, куди б доля не закинула українця. Використання стилістично-маркованої лексики (*відсиджували, прибудився, балакали* тощо) надає образу фольклорного колориту. Особливо це проступає в іскрометному, всеперемагаючому гуморі діда Запорожця, реалізованому в гумористичній повісті «Гарбузова містерія»: «[...] Кожна сторінка в тій повісті бризкає колючим сміхом, осудом відомої нам системи, абсолютним несприйняттям її» [1, с. 69].

А. Галан відчутно ідеалізує свого героя, наділяючи його неабияким письменницьким хистом. Випускник «чотирикласної, церковно-приходської школи», який «[...] багато читав, а ще виробив собі добрий почерк» [1, с. 67], хотів стати письменником. Але таке зображення персонажа не випадкове, оскільки передає дух тогочасної советської

дійсності, коли реалізувати свої творчі нахили було складно, а у випадку Запорожця – неможливо. Причина досить типова: «[...] пишiть про теперiшнє, а не про минуле» [1, с. 69]. Автор акцентує увагу на спроможностi героя чинити опiр зовнiшньому тиску, внутрiшньо протистояти несприятливим життєвим обставинам. Доказом цього є тяжіння дiда Запорожця до iнтелектуальної працi, його письменницька дiяльнiсть в емиґрацiї: «[...] В Аргентинi дiд реалiзував свої рукописи, видав їх власним коштом» [1, с. 69]. Ця риса видiляє українця-емиґранта з-помiж iнших, навiть якщо йому й не завжди щастить зреалiзувати свої творчi задуми.

Прикметно, що письменник тяжiє до натур викiнчених, навiть дещо унiкальних. Його герої *Иниі* вiдносно тiєї «нової людини», яку вигадала спотворена советська дiйснiсть. Улюблений персонаж Галана-прозаїка – «маленька людина», яка живе, захоплюється, страждає тощо. Типовим для всiх персонажiв А. Галана є кордоцентризм – та особлива риса вдачi українця, що оцiнюється як генетична ознака, один з доминиуючих нацiєтворчих чинникiв. Система образiв збiрки «З минулих днiв» розкриває конкретну художньо освоєну дiйснiсть людських iсторiй i доль. Авторська модель образiв вiдбиває специфiчну форму спiввiдношення людини i свiту, властивих художньо-мистецькiй творчостi письменникiв-емиґрантiв загалом. Тому невидiмною складовою мистецької концепцiї Галана-прозаїка було долучення реципiєнта до тлумачення i розумiння драматичних колiзiй епохи крiзь призму естетично освоєної дiйсностi.

Висновки. Отже, очевидним є спiвiснування у збiрцi «З минулих днiв» узагальнюючого й глибоко iнтимного бачень митця. Беззаперечною є багатовекторнiсть естетичної парадигми творчостi А. Галана, котрий осмислює життя крiзь призму людських доль. Його персонажi не є пасивними, гiдно сприймають удари долi, вidstояючи при цьому свої гуманiстичнi iдеали. I вже не випадкова подiя, а розум, воля i знання героiв приносять їм успiх у життi; прагнення до духовного самовираження i внутрiшньої свободи, що доминиє у збiрцi, визриває градацiйно, пiднимаючись до духовної максими.

Творчiсть Анатолiя Галана тiльки повертається в Україну, попереду – копiтка праця з осмислення художнього свiту митця.

Список використаних джерел i лiтератури:

1. Галан А. З минулих днiв : Оповiдання / А. Галан. – Буенос-Айрес, 1989. – 157 с.
2. Державин В. Лiтература i лiтературознавство. Вибранi теоретичнi та лiтературно-критичнi працi / Упоряд. та авт. передм. С. Хороб. – Ивано-Франкiвськ : Плай, 2005. – 492 с.

3. Гординський С. На переломі епох : Літературознавчі статті, огляди, есеї, рецензії, спогади / Упоряд., наук. ред., післямова Р. Лубківського / С. Гординський. – Львів : Світ, 2004. – 504 с.

4. Нитченко Д. Елементи теорії літератури і стилістики / Д. Нитченко. – Мельбурн : Просвіта, 1975. – 88 с.

5. Боднарук І. Між двома світами : Вибрані статті про українських письменників / Укладач В. Оліфіренко / І. Боднарук. – Донецьк : Український Культурологічний Центр, Донецьке обласне Товариство української мови імені Т.Г. Шевченка, 1996. – 100 с.

6. Качуровський І. Променисті силуетки : Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. – 766 с.

7. Введение в литературоведение. Литературное произведение : основные понятия и термины : Учеб. пособие / Л. Чернец, В. Хализев, С. Бройтман и др.; Под ред. Л. Чернец. – М.: Высш. шк.; Академия, 1999. – 556 с.

References:

1. Halan A. Z mynulykh dniv : Opovidannia, Buenos-Aires, 1989, 157 p.

2. Derzhavyn V. Literatura i literaturoznavstvo. Vybrani teoretychni ta literaturno-krytychni pratsi, Ivano-Frankivsk, 2005, 492 p.

3. Hordynskiy S. Na perelomi epokh : Literaturoznavchi statti, ohliady, esei, retsenzii, spohady, Lviv, 2004, 504 p.

4. Nytchenko D. Elementy teorii literatury i stylistyky, Melburn, 1975, 88 p.

5. Bodnaruk I. Mizh dvoma svitamy : Vybrani statti pro ukrainykykh pysmennykiv, Donetsk, 1996, 100 p.

6. Kachurovskiy I. Promenysti sylvetky : Lektsii, dopovidi, statti, esei, rozvidky, Kyiv, 2008, 766 p.

7. Vvedenie v literaturovedenie. Literaturnoe proizvedenie : Osnovnyie ponyatiya i terminyi : Ucheb. Posobiye, Moskov, 1999, 556 p.

Summary

Inna Nahaievska

Shape System of Storybook «From the Past Days» by Anatol Halan

In the article the imaginative system of storybook «From the Past Days» by Anatol Galan was investigated, the author's concept of the artistic depiction of personal relationships of the characters, the formation and development of their inner world was analyzed. The author of the article tried to explore, how through modeling specific artistic images, the writer reflects the problems of that time reality.

Key words: *Ukrainian emigration literature, Anatol Halan, system of images, character-types.*

Дата надходження статті: «2» грудня 2015 р.

Дата прийняття до друку: «15» грудня 2015 р.